

Natalia Maroń

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, studentka II stopnia

ORCID 0009-0007-2911-9119

Reprezentatywna mikroskala? Rozważania o tożsamości lokalnej mieszkańców Czeladzi z racji udziału ich przedstawicieli w bitwie o Monte Cassino, red. M. Krakowiak, A. Dębska-Kossakowska, Katowice 2016, ss. 384

W połowie maja 2024 odbyły się obchody 80. rocznicy bitwy pod Monte Cassino. Ósmą dekadę od zwycięskiej batalii uczczono w sposób niezwykle uroczysty zarówno we Włoszech, jak i w Polsce. W wielodniowych, trwających od 12 do 21 maja, włoskich obchodach udział wzięli przedstawiciele najwyższych władz państwowych polskich i zagranicznych z Prezydentem RP Andrzejem Dudą i Marszałek Senatu Małgorzatą Kidawą-Błońską na czele. Na włoskiej ziemi doniosłość tejże rocznicy zaznaczono poprzez skalę uroczystości odbywających się nie tylko na Polskim Cmentarzu Wojennym na Monte Cassino, ale i w innych miejscach pamięci związanych z obecnością i aktywnością żołnierzy 2. Korpusu Polskiego w maju 1944 roku, by wymienić Piedimonte San Germano, Aquafondata, San Vittore del Lazio. Zgodnie z tradycją 18 maja na cmentarnym wzgórzu odprawiono Mszę św. polową, odczytano Apel Poległych, złożono kwiaty, wykonano, napisane w czasie walk *Czerwone maki na Monte Cassino*. W przededniu rocznicy spektakularnego zwycięstwa na Rynku Głównym w Krakowie Premier Donald Tusk z Ministrem Obrony Narodowej oddali hołd polskim żołnierzom, którzy 80. lat temu heroiczną walką otworzyli aliantom drogę do Rzymu. Uroczystość rozpoczął hejnał z wieży mariackiej – nie tylko z uwagi na lokalizację obchodów. Melodia hejnału zagranego 18 maja 1944 na gruzach klasztoru przez plut. Emila Czecha obwieściła zwycięstwo.

Na terenie opactwa benedyktyńskiego na wzgórzu Cassino odbyło się oficjalne otwarcie wystawy *Szlaki Nadziei. Odyseja Wolności*, przygotowanej przez Instytut Pamięci Narodowej, specjalnie z okazji 80. rocznicy bitwy. Głównym celem projektu jest upamiętnienie działań Polskich Sił Zbrojnych podczas II wojny światowej oraz losów ludności cywilnej, która została ewakuowana z ZSRR wraz z armią gen. Andersa. Wystawa będzie eksponowana do 2025 roku w ponad 50 państwach świata. Wydarzenia historii ukazuje w dwóch perspektywach: powszechnej, zbiorowej i indywidualnej, lokalnej (uwzględniającej kontekst miejsca prezentacji). Na stronie IPN czytamy:

Syntetyczna forma wystawy i zdjęcia koloryzowane w konsultacji z historykami mają zachęcić do zapoznania się z naszą historią. W każdym państwie czy nawet konkretnej miejscowości powstanie inna ekspozycja lokalna dedykowana miejscowej społeczności i przedstawiająca polskich bohaterów¹.

Wystawa uwzględnia szeroką perspektywę historyczną, jak również lokalne świadectwa, które ilustrują doświadczenia miejscowej ludności w czasie dramatycznych wydarzeń. Współcześnie, gdy globalizacja prowadzi często do homogenizacji, a tym samym stopniowego zanikania unikalnych cech poszczególnych kultur, zwrot ku lokalności staje się formą przeciwstawienia się temu trendowi. Analogiczną perspektywę dostrzec można w wydanej kilka lat temu monografii *Reprezentatywna mikroskala? Rozważania o tożsamości lokalnej mieszkańców Czeladzi z racji udziału ich przedstawicieli w bitwie o Monte Cassino*.

Autorzy tej interdyscyplinarnej książki przyglądają się lokalności uwikłanej w globalne procesy, ukazując, jak pojedyncze głosy, wydarzenia i historie tworzą barwną, kulturową kompozycję. W *Reprezentatywnej mikroskali?* otrzymujemy rozbudowany zestaw tematów, różnorodność narracji oraz bogactwo perspektyw badawczych. Pozycja wyróżnia się interdyscyplinarnym podejściem do omawianych zagadnień, o czym świadczą teksty specjalistów różnych dziedzin – literaturoznawców, kulturoznawców, historyków, a także muzealników. Czytelnik może się spodziewać dogłębnej analizy kontekstów towarzyszących dyskursowi o Monte Cassino wraz z wnikliwym studium dokumentów źródłowych. *Reprezentatywna mikroskala?* przypomina, że prawdziwe zrozumienie przeszłości wymaga uwzględnienia zarówno wielkich, jak i mniejszych narracji.

Reprezentatywna mikroskala? została podzielona na trzy części, zatytułowane odpowiednio: *Lokalna tożsamość*, *Wokół bitwy pod Monte Cassino* oraz *Ile dziś zostało z nie tylko lokalnego patriotyzmu* i poprzedzona wstępem Małgorzaty Krakowiak. Badaczka porusza problem małych ojczyzn oraz lokalnego patriotyzmu, dowodząc, że ten ostatni jest bardziej zrozumiały, gdyż związany emocjonalnie z konkretnym obszarem. Wspomina również o rosnącej popularności refleksji nad pamięcią zbiorową i miejscami pamięci. Małgorzata Krakowiak wysnuwa wniosek, że warto byłoby się zastanowić nad rewitalizacją pamięci w skali mikro. Efektem rozważań jest recenzowana książka, której autorzy koncentrują się na Czeladzi, niewielkim mieście w Zagłębiu Dąbrowskim, aby ocenić, czy może ono być reprezentatywne dla całej Polski.

W pierwszej części poddano analizie zagadnienie tożsamości. Beata Gontarz zwraca uwagę na różnorodność kontekstów, mających wpływ na nasze rozumienie powyższego terminu. Jednocześnie stawia tezę, że we współczesnym społeczeństwie niemal każdy dąży do określenia własnego „ja”, niezależnie od tego, czy jest to proces indywidualny, czy grupowy. Badaczka traktuje tożsamość jako zjawisko dynamiczne, podatne

¹ Oficjalna strona internetowa IPN, wystawa *Szlaki Nadziei. Odyseja Wolności*, <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosc/161456,Wystawa-Szlaki-Nadziei-Odyseja-Wolnosc.html>; (dostęp 31.06.2024 r.).

na zmiany społeczne, kulturowe i historyczne, w skrócie – ewoluujące w czasie. Autorka przygląda się również tożsamości zbiorowej, podkreślając jej kluczową rolę w budowaniu więzi społecznych oraz definiowaniu wspólnych wartości. Dzięki kolektywnej pamięci historycznej społeczeństwo wzmacnia poczucie wspólnotowości i unikatowości. Zdaniem Beaty Gontarz, dla współczesnych mieszkańców Czeladzi doświadczenia rodaków walczących pod Monte Cassino mogą mieć szczególne znaczenie, gdyż:

[...] mogą stanowić element budowania tożsamości i indywidualnej, i zbiorowej, określanej przez [...] projekt włączania zinterpretowanej i usensownionej przeszłości w perspektywę bliskiej i dalekiej przyszłości własnej lub lokalnej społeczności².

Adrian Jaworek kontynuuje temat tożsamości lokalnej, przybliżając czytelnikowi specyfikę Zagłębia Dąbrowskiego. Zdaniem badacza, chociaż obszar ten charakteryzuje się bogatą historią, często postrzegany jest poprzez pryzmat jednego miasta – Sosnowca. Jaworek słusznie zaznacza, że uproszczona wizja uniemożliwia zrozumienie pełnej różnorodności kulturowej, przemysłowej i społecznej całego obszaru. Autor kładzie nacisk na zmienność tożsamości zagłębiowskiej, argumentując, iż mimo licznych przemian historycznych, nie została nigdy całkowicie ukonstytuowana. Przypomnijmy: Zagłębie zamieszkiwali ludzie, którzy w poszukiwaniu nowych miejsc pracy oraz lepszych warunków życia, migrowali z różnych stron Polski. Właśnie tutaj, w poszczególnych miastach – Dąbrowie Górniczej, Sosnowcu, Będzinie, Czeladzi, osiedlali się na stałe, tworząc społeczności oparte na wspólnym doświadczeniu. Wspomniana wspólnotowość od początku stanowiła solidny fundament dla kształtowania się trwałych więzi, sięgając w głąb codziennego życia mieszkańców.

Najobszerniejsza część książki, poświęcona w całości bitwie pod Monte Cassino, rozpoczyna się od szczegółowego przedstawienia biogramów czeladzkich uczestników, walczących w legendarnej batalii. Opracowane przez Iwonę Szaleniec życiorysy umożliwiają wnikliwą analizę ich losów na tle wielkich wydarzeń historycznych. Skomentowania biografii czeladzkich uczestników bitwy podjęła się Aleksandra Dębska-Kossakowska. Badaczka stara się umiejscowić portrety walczących czeladzian w różnych kontekstach: kulturowym, społecznym, historycznym, politycznym, rodzinnym, edukacyjnym, sytuacyjnymi, przestrzennym, gdyż to właśnie w „jednostkowych życiorysach czeladzkich żołnierzy dostrzec możemy rozmaite procesy historyczne, kulturowe i cywilizacyjne, jakie wpływały na XX wieczne losy Polski, Europy i świata”³. Dokonując charakterystyki pokoleń 1910 i 1920, posługuje się wybranymi świadectwami literackimi. Pojawiają się zatem wspomnienia Jana Józefa Szczepańskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, czy też fragmenty tekstów Kazimierza Wyki, będące dodatkowym źródłem informacji

² B. Gontarz, *O tożsamości*, w: M. Krakowiak, A. Dębska-Kossakowska (red.), *Reprezentatywna mikroskala? Rozważania o tożsamości lokalnej mieszkańców Czeladzi z racji udziału ich przedstawicieli w bitwie o Monte Cassino*, Katowice, 2016, s. 40.

³ A. Dębska-Kossakowska, *Czeladzcy uczestnicy bitwy pod Monte Cassino. Komentarz*, w: tamże, s. 105.

o światopoglądzie oraz patriotycznych postawach młodych Polaków. W prowadzonym przez Aleksandrę Dębską-Kossakowską dyskursie spotykamy się z wielowymiarowym studium ludzi, których połączyło wspólne przeżycie pokoleniowe oraz pochodzenie, w tym przypadku z niewielkiej, zagłębiowskiej miejscowości. Podążając śladem czeladzian, obserwujemy, jak wydarzenia o różnej skali – począwszy od jednostkowej, poprzez regionalną, narodową, a ostatecznie globalną – wyznaczyły ich ziemską wędrówkę. Pozostawiamy za sobą suchą faktografię, aby w pełni skupić się na uczuciach, dylematach etycznych, przeszkodach, z którymi musieli mierzyć się w trakcie i po zakończeniu działań zbrojnych. Opisane historie stanowią integralną część kulturowej mozaiki, nie tylko odzwierciedlając osobiste przeżycia, ale przede wszystkim kształtując postrzeganie przeszłości oraz teraźniejszości.

W dyskurs zaangażowali się badacze reprezentujący wybrane dziedziny nauk humanistycznych. Następne trzy teksty ilustrują, w jaki sposób zacięta walka Polaków zapisała się na kartach historii i w pamięci zbiorowej. Różnorodność perspektyw oraz metodologii pozwala na bardziej wszechstronne zrozumienie krwawego starcia u podnóża klasztoru. Jan Walczak omawia legendę – jasną i ciemną, która spowija to historyczne wydarzenie, skupiając się przede wszystkim na aspektach militarno-strategicznych. Rozważając taktykę, decyzje dowódców oraz ewentualne korzyści zdobycia wzgórza, bada wpływ bitwy na przebieg działań wojennych w regionie. Monika Wiszniowska przedstawia natomiast literacki obraz Monte Cassino, sięgając po monumentalne dzieło Melchiora Wańkowicza. Literackie świadectwo reportażysty jest nie tylko cennym źródłem wiedzy historycznej, ale przede wszystkim ukazuje ludzkie dramaty na polu walki. Legenda Monte Cassino zainteresowała także Stefana Zabierowskiego, który przeprowadził badania nad jej genezą, ewolucją oraz wpływem na świadomość społeczeństwa. Nie brakuje również analizy muzycznej *Czerwonych maków na Monte Cassino* sporządzonej przez Antoninę Szybowską.

Ostatnia część książki, czyli *Ile dziś zostało z nie tylko lokalnego patriotyzmu*, została w pełni poświęcona Czeladzi. Znajduje się w niej między innymi: przegląd literatury przedmiotowej, wędrówka przez zagłębiowską miejscowość, opis życia codziennego mieszkańców podczas wojny i uwagi na temat przeprowadzonej ankiety, tutaj pozwolę się zatrzymać. Kwestionariusz został rozdany uczniom szkół podstawowych, gimnazjów oraz liceów na terenie Czeladzi. Nie wspominałabym o ankiecie, gdyby jej wynik nie wywołał takiego poruszenia wśród badaczy. W skrócie: odpowiedzi jednoznacznie wskazywały na brak wiedzy, w tym również zainteresowania młodzieży historią. Badacze, odnosząc się do braku zasobu wiadomości młodego pokolenia, podkreślili potrzebę dalszej edukacji oraz świadomego promowania wiedzy o przeszłości.

Na koniec warto wspomnieć o oprawie wizualnej publikacji. Książka została starannie zaprojektowana i wydana w eleganckiej, twardej oprawie. Dodatkowo, zawiera estetyczne, a zarazem praktyczne elementy – wstążkę oraz dedykowaną zakładkę. Wewnętrzną część zdobią wojenne grafiki, a także zapis nutowy utworu Feliksa Konarskiego *Czerwone maki na Monte Cassino*. Okładka książki zdaje się równie niejednoznaczna jak sama symbolika

maku, którego semantyczne konotacje zmiierają w dwóch przeciwnych kierunkach. W literaturze pięknej symbolizuje delikatność, dziewczęcość oraz miłość⁴. Z drugiej strony, istnieje związek maku z semantyką krwi, niosąc ze sobą treści o negatywnym, mrocznym wydźwięku⁵. Patrząc na okładkę książki, widzę krwistoczerwone plamy przypominające zarówno kwiaty, jak i rany postrzałowe.

Reprezentatywna mikroskala? należy do tekstów naukowych, które zasługują na uwagę zarówno ze strony środowiska akademickiego, jak również wszystkich pasjonatów historii. Autorzy obszernej książki nie tylko rzucają nowe światło na udział mieszkańców Czeladzi w bitwie o Monte Cassino, ale odkrywają ukryte związki pomiędzy przeszłością a współczesnością. Ich działania nie ograniczają się wyłącznie do opisanie oraz przedstawienia faktów, lecz ukazują szerszy kontekst i dają możliwość zrozumienia wpływu wydarzeń o skali globalnej na indywidualne i zbiorowe poczucie tożsamości. *Reprezentatywna mikroskala?* wzbogaca wiedzę historyczną, a jednocześnie skłania do głębszych rozważań nad tym, kim jesteśmy i skąd pochodzimy.

⁴ S. Orzechowska, *Mak w polskich opowieściach folklorystycznych*, „Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture” 2020, t. 64, nr 4-5, s.19-22; <https://bibliotekanauki.pl/articles/1787964.pdf> (dostęp 3.05.2024 r.).

⁵ B. Kuryłowicz, *Semantyka nazw kwiatów w poezji Młodej Polski*, Białystok, 2012, s. 193-201; <https://shorturl.at/lFI04> (dostęp 3.05.2024 r.).